

9. Побірченко Н. Проблеми освіти на сторінках часопису «Киевская старина» (1882-1906) / Н. Побірченко. – К.: Науковий світ, 2000. – 91 с.
10. Подставкіна А. Часопис «Шлях освіти» у професійному становленні вчителя / А. Подставкіна // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 69-71.
11. Пругавин А.С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию / А.С. Пругавин. – [2-е значительно доп. изд.]. – С.-Пб.: Типография Товарищества «Общественная Польза», 1904. – 1096 с.
12. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – Т. III., СПб, 1865. – С. 1226-1234.
13. Церковно-приходская школа. – 1895. – Октябрь. – С. 134-150.

Г.В. ШЕЛЮК. РОЛЬ ЖУРНАЛА “ЦЕРКОВНО-ПРИХОДСКАЯ ШКОЛА” В РАЗВИТИИ НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛ ДУХОВНОГО ВЕДОМСТВА

Резюме. В статье проанализирована роль журнала «Церковно-приходская школа» в развитии начальных школ духовного ведомства. Выяснено, что журнал «Церковно-приходская школа» в определенной мере компенсировал недостаток учебной и методической литературы учителям школ духовного ведомства: содействовал формированию педагогического мастерства учителей начальных школ, был своеобразным учебно-методическим пособием, трибуной обмена опытом творческих учителей; помогал педагогам совершенствовать преподавание, управление, воспитание и методическое сопровождение занятий, ускорять, таким образом, процесс модернизации отечественного начального образования.

Ключевые слова: начальные школы духовного ведомства, церковноприходская школа, журнал «Церковно-приходская школа».

H.V. SELJUK. ROLE OF THE MAGAZINE “CHURCH COMING SCHOOL” IN THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN PRIMARY SCHOOLS SPIRITUAL AGENCY

The summary. The author analyzes the role of the magazine «Church coming school» in the development of primary schools of spiritual agency. We found that the magazine «Church coming school», to some extent, compensated for the lack of educational and methodological literature to teachers of schools of spiritual agency. The magazine contributed to the formation of pedagogical skills of primary school teachers, was a kind of instructional manual, a platform of exchange of experience of creative teachers; helped teachers to improve the tuition, management, upbringing and methodical support of classes, accelerating thus the process of modernization of the national primary education.

Key words: primary school of spiritual agency, Church school, magazine «Church coming school».

Рекомендовано до друку.
Д-р. пед. наук, проф. Г.П. Коваль.
Одержано редакцією 18.02.2016 р.

УДК: 37: 008 (477. 81/.82) «18/19»

Ю.О. МОСІЄВИЧ

ПРОГРЕСИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ ОСВИТИ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Резюме. У статті здійснюється спроба аналізу становища освіти польського населення на території Волині у другій половині XIX – початку XX ст., коли політика Російської імперії щодо національних меншин ґрунтувалася на тотальній русифікації та шовінізмі.

Ключові слова: шовіністична політика, русифікація, деполонізація, іногородці, національні меншини.

Постановка наукової проблеми. В 90-х роках XX ст. незалежна Україна стала на шлях демократичних перетворень, що активізувало вивчення маловідомих сторінок її історії. Наша держава проголосила себе гарантом відродження національного і культурного життя етносів, які проживають на її території. З прийняттям нової Конституції України, «Декларації прав національностей», Закону «Про національні меншини» в Україні були закладені правові основи цивілізованого розвитку національних процесів.

Історія різних етнічних груп в Україні дедалі більше привертає увагу дослідників. Інтерес науковців викликають процеси їх появи, економічного та культурного функціонування цих груп в місцях розселення та взаємодія із українським народом.

Волинська губернія займає, у цьому відношенні, особливе місце серед інших губерній Південно-Західного краю. Вона відрзнялася за площею, кількістю населення та його різноманітним етнічним складом. Із перших десятиліть XIX ст. на Волині проживали представники кількох десятків націй та народностей, особливе місце серед яких займають поляки. На основі порівняння різних опублікованих і архівних матеріалів, дослідник польської національної меншини Наддніпрянської України І. Лісевич стверджує, що на початку 60-х рр. XIX ст. польське населення становило 480-485 тис. осіб, тобто близько 9% всього населення Правобережної України [7, 44]. Основними регіонами компактного проживання поляків на Волині були: західний (особливо Рівненський, Луцький і Володимир-Волинський повіти); східний (Житомирський); південно-західний (Заславський, Острозький і Старокостянтинівський), а міграція польського населення у губернії здійснювалася із заходу на схід.

© Ю.О. Мосієвич, 2016

На цих територіях поляки могли вільно володіти нерухомістю, утворювати окремі поселення із власним самоврядуванням та засновувати школи. Саме освіта для поляків Волині стала основним знаряддям збереження національної ідентичності в умовах територіального розділення між кількома державами.

Аналіз дослідження проблеми. За часів царизму і радянського тоталітаризму багато матеріалів про життя національних меншин на Україні і, зокрема поляків на Волині, були сфальсифіковані або замовчувались. Лише з проголошенням незалежності України з'явилися сприятливі умови для об'єктивного висвітлення життя польського народу, а саме прагнення зберегти свою мову, культуру, національну неповторність.

У сучасній вітчизняній історіографії значним внеском у вивчення історії польського населення в Наддніпрянській Україні є праці І. Лісевича, в яких документально підтверджено антипольську політику самодержавства протягом XIX-XX ст., спрямовану на русифікацію польського населення, що проживало на Правобережній Україні [7, 8]. О. Буравський у своїй праці робить спробу комплексного аналізу соціально-економічного становища та культурного розвитку польського населення Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. Автором встановлено значний внесок польської національної меншини у господарське освоєння, економічний та культурний розвиток регіону, а також уведено в науковий обіг новий фактичний матеріал, зокрема низку неопублікованих архівних документів [6]. Цікавий матеріал зібрано у праці М. Щербака, де досліджується політика царського уряду на Правобережній Україні щодо українців, поляків, євреїв та інших народів, які проживали на цій території [12]. Н. Сейко розкриває особливості політики російського царату щодо польського шкільництва на Волині у кінці XIX – на початку XX ст. [11]. У статтях В. Надольської аналізується вплив політики Російської імперії на політичний, економічний та культурний розвиток національних меншин Волинської губернії [9].

Формулювання цілей статті. Недостатня увага дослідників приділялася проблемі розвитку та становища польської освіти після придушення листопадового повстання 1863 р. Адже XIX ст., а саме друга половина XIX ст., в історії польського шкільництва на Волині виявилось найдраматичнішим етапом. За роки свого існування польські шкільні традиції пройшли шлях від свого розквіту до ледь не повного забуття. Із 60-х років XIX ст. встановлюється повна гегемонія російської культури на всій території Волинської губернії. Тому завданням дослідження є аналіз становища освіти поляків у Волинській губернії в умовах великодержавної шовіністичної національної політики Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Одним із проблемних напрямків у сфері етноконфесійної політики у самодержавній Росії був польський. Саме він набув особливої гостроти після здійсненої царизмом політики насильницької асиміляції у другій половині XIX ст., що передбачала, за висловом волинського губернатора С. Суходольського, «остаточне зникнення поляків як нації» [2].

Національна політика, яку російський царизм активно проводив на території Правобережної України з часу її приєднання до складу Російської імперії, була влучно охарактеризована Миколою І: «Один закон, одна мова, одна віра» [12, 5]. Царський уряд прагнув усіх іноземців повернути до православної віри, а обстоювання самодержавства зводилося не лише до абсолютної влади монарха, а й до намагання усунути всіх жителів імперії від участі в політичному житті країни, позбавити їх громадянських прав [5]. Денаціоналізація і насильницька русифікація поширювалася урядовими структурами на чисельні етнічні меншини, які вирізнялися стійкістю етнічної самосвідомості, збереженням мови і традицій [9, 261]. До таких груп, у Волинській губернії належали, зокрема, поляки.

Ця політика поширювалася на весь Південно-Західний край, що підпорядковувався київському, волинському і подільському генерал-губернаторові – головному наміснику царської адміністрації. Документи підтверджують, що наступ на культурно-національні традиції польського народу почав здійснюватися із 1860 р. Так, в описах таємних справ канцелярії волинського губернатора за 1860-1865 рр. знаходимо документи, які підтверджують прагнення російської адміністрації, шляхом русифікації краю, викоринити польський вплив в Україні, зокрема на Волині. Полякам було заборонено відкривати школи, викладати, вчити дітей початкової освіти польською мовою. Встановлювався нагляд за тими поляками, які намагалися навчати дітей грамоти польською мовою. Заборонялося користуватися польськими книгами, газетами, їх друкування і продаж на території краю [4].

Варто відзначити, що польська освіта та культура у XIX ст. пройшла кілька етапів підйому та спаду, особливо після польських повстань 1831-33 рр. та 1863 р., поразка яких викликала хвилю терору щодо культурно-освітньої діяльності поляків на території Волинської губернії. Особливо обмеження національних і культурних прав польського населення досягло критичної межі після листопадового польського повстання 1863 р. Усі заходи царської адміністрації були спрямовані на те, щоб з часом і самого слова «поляк» не було чути в Україні [8, 3].

Саме подія 1863 р. дала можливість російському урядові накласти остаточну заборону на будь-який вияв польськості у краї, зокрема у сфері освіти. Були закриті католицькі парафіяльні школи, де навчали дітей початковій грамоті. Зокрема, в Житомирському повіті такі школи були ліквідовані в Івниці, Кодні, Коростишеві, Краснополі, Ліщині, Павлинові, Стецькові, Чуднові, Янушполі; Дубнівському повіті – Берестечку та Мізочі; Кременецькому повіті – Шумську; Новоград-Волинському повіті – Полонному; Острозькому повіті – Аннополі; Старокостянтинівському повіті – Купелі та в інших місцевостях губернії [6, 98].

Політика заборон та обмежень, крім польської освіти, торкнулася і книгодрукування. Заборонялося не лише видавати, а й розповсюджувати будь-які польські книги, включаючи календарі, букварі та інші посібники для навчання дітей польської мови, навіть у домашніх умовах.

15 червня 1864 р. міністр внутрішніх справ П. Валувєв надіслав київському генерал-губернаторові М. Анненкову таємний циркуляр за № 278, у якому зазначалося: «Государ Імператор ... звелів припинити продаж польських букварів і взагалі посібників для навчання польською мовою, що видавалися у Варшаві та інших містах з революційною метою, тому що в них навмисно всюди розповсюджуються думки про відокремлення Південно-Західного краю від Росії. Книги спрямовані на те, щоб вивчати географію та історію Польщі у кордонах 1772 р. Такі букварі передруковуються, крім Варшави, у всіх західних губерніях ... Не приступаючи до будь-яких офіційних у цьому відношенні розпоряджень, встановити ... таємний нагляд з метою попередження появи будь-де для продажу вищезгаданих букварів та посібників» [3].

Усі заходи державної політики російського імператора Олександра III щодо польського населення імперії були спрямовані на зміцнення у нього переконань про те, що Волинь – це російська земля із православним населенням, і що відновлення тут традицій Польщі – це лише нездійсненна мрія. Фактично, поляки були позбавлені будь-якої можливості діяти на користь відродження в межах Російської держави своєї національної традиції [1].

Проте, в умовах дискримінаційної політики, яку проводила царська Росія стосовно національних меншин у Правобережній Україні в другій половині XIX ст., саме полякам у житті Волині належала провідна роль. Волинський губернатор С. Суходольський у звіті Миколі II за 1894 р. зазначав, що серед представників інтелігенції краю переважає саме польське населення [6, 114].

Звичайно ж, політика самодержавства щодо польського етносу не могла не позначитися на його освітньому рівні. Наприкінці XIX ст. поляки за рівнем грамотності серед національних меншин на Волині посідали останнє місце – всього 25,53%. Перепис 1897 р. засвідчив також високий рівень русифікації польського населення губернії. Так, серед поляків 17,52 % із 25,53% отримували освіту у державних школах. Станом на 1897 рік на Волині лише в західних повітах (Житомирському, Овруцькому, Новоград-Волинському) виховною та навчальною роботою займалися 362 поляки. Польська освіта повністю втратила офіційний статус, проте продовжували діяти кілька приватних шкіл, частина яких функціонувала таємно [11, 189].

Культурно-просвітницькою діяльністю на Волині наприкінці XIX – на початку XX ст. опікувалося польське жіноцтво, ініціативи якого виражалися у прагненні надавати початкову освіту місцевому польському населенню, діти якого не могли навчатися у російських школах. Сучасники стверджують, що дівчатам було легше зберегти національну ідентичність, бо вони могли вільно говорити рідною мовою, навчаючись в приватних пансіонах. Хлопцям доводилося складніше, бо від них вимагали говорити російською мовою у гімназіях та училищах [10, 133-134].

Революційні події 1905-1907 рр. у Російській імперії тимчасово ліквідували обмеження для розвитку польської освіти. У 1905 р. було дозволено навчання учнів польською мовою у приватних школах, але з обов'язковим проведенням уроків російської мови, історії та географії. Також ставилися вимоги, щоб всі предмети, окрім польської мови і Закону Божого, викладались російською, а вивчення польської здійснювалось лише факультативно. Однак керівництво цих шкіл часто ігнорувало ці обмеження (вчителі часто не виконували вимог адміністрації про викладання предметів російською мовою). До цих шкіл приймали не лише дітей поляків, а й представників інших національностей [6, 105].

17 квітня 1905 р. в указі Миколи II «Про зміцнення початків віротерпимості» декларувалось, зокрема, право вибору християнського віросповідання і віровчення, а також викладання Закону Божого у школах рідною мовою. 24 серпня 1906 р. уряд скасував указ від 3 квітня 1892 р. про покарання за таємне навчання в західних губерніях [6, 104].

Висновки. Отже, політика царату в культурному житті щодо польської національної меншини на Волині у досліджуваний період ґрунтувалася на шовіністичних принципах. Царським урядом здійснювалася політика, спрямована на русифікацію регіону, елементами якої стали деполонізація та низка обмежувальних заходів. Однак російському уряду не вдалося досягти поставленої мети і завершити на початку XX ст. русифікацію краю. На перешкоді такій політичній лінії стало національно-культурне життя поляків. На противагу російському шкільництву на Волині продовжували створюватися і функціонувати таємні школи, приватні пансіони, які утримувалися коштами польських поміщиків, шляхти та католицького духовенства.

ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДІАК, ф. 442, оп. 625, спр. 416, арк. 2, 2 зв.
2. ЦДІАК, ф. 442, оп. 625, спр. 416, арк. 4
3. ЦДІАК, ф. 442, оп. 814, спр. 491, арк. 1, 2
4. ДАЖО, ф. 70, оп. 1, спр. 89, арк. 10 зв., 13, 36, 39 зв., 47, 167.
5. Агапов Ю.Ю. Приватна освіта на Волині та її роль у збереженні самобутніх рис національних меншин [Електронний ресурс] / Ю.Ю. Агапов. – Режим доступ: <http://studentam.net.ua/content/view/7872/97/> (дата звернення: 08.02.2016 р.). – Назва з екрану.
6. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О.А. Буравський. – Житомир: видавництво ЖДУ, 2004. – 168 с.
7. Лісевич І.Т. Польська національна меншина в Наддніпрянській Україні (1864-1917) / І.Т. Лісевич // Український історичний журнал – 1997. – №2. – С. 43-54.
8. Лісевич І.Т. У затінку двоглавого орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.) / І.Т. Лісевич. – К., 1993. – 86 с.

9. Надольська В. Вплив політики русифікації на життєдіяльність етнічних меншин Волинської губернії (кінець XIX – початку XX ст.) / В. Надольська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2006. – Вип. 10. – С. 260-264.
10. Ніколаєнко О.О. Організації польського жіноцтва на Волині наприкінці XIX – на початку XX ст. / О.О. Ніколаєнко // Культурний простір Житомирщини – Волині XIX-XX ст.: м-ли Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (24 квітня 2012 р., м. Житомир). – У 2-х тт. – Т. 2. – Житомир: Видавець М.Г. Косенко, 2012. – С.133-136.
11. Сейко Н. Становище польського шкільництва на Волині в кінці XIX – початку XX століття / Н. Сейко // Велика Волинь: минуле і сучасне. Тези міжнародної науково-краєзнавчої конференції. – Житомир, 1993. – С. 188-194.
12. Щербак М.Г. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / М.Г. Щербак, Н.О. Щербак. – К., 1997. – 89 с.

Ю.А. МОСІЄВИЧ. ПРОГРЕССИВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПОЛЬСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ВОЛЫНСКОЙ ГУБЕРНИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX - НАЧАЛА XX В.

Резюме. В статье делается попытка анализа положения образования польского населения на территории Волыни во второй половине XIX – начале XX в., когда политика Российской империи в отношении национальных меньшинств основывалась на тотальной русификации и шовинизме.

Ключевые слова: шовинистическая политика, русификация, деполонизация, инородцы, национальные меньшинства.

J.O. MOSIYEVYCH. PROGRESSIVE TENDENCY OF POLISH EDUCATION VOLYN PROVINCE THE SECOND HALF OF XIX - EARLY XX CENTURY

The summary. In the article an attempt is to made analysis the situation of education of Polish people on the Volyn territory in the second half of XIX - early XX centuries when the policy of Russian Empire concerning national minorities was based on the total russification and chauvinism.

Key words: chauvinistic policy, russification, depolonization, aliens, national minorities.

Рекомендовано до друку.

Д-р. пед. наук, проф., член-кор. АПСН І.В. Малафійк.

Одержано редакцією 19.02.2016 р.

УДК: 373. 2 (091) (477) “1910 – 2007”

Ю.М. ЧЕРЕДНЯК

РОЛЬ Б.Н. МІТЮРОВА У РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Резюме. У статті розглядається внесок відомого українського вченого Бориса Никифоровича Мітюрова в розвиток персоналістичного напрямку в історії педагогіки. Зокрема, проаналізовано праці педагога про вчителів братських шкіл; про персоналії Яна Амоса Коменського, К. Ушинського, І. Франка, Н. Крупської, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

Ключові слова: Б.Н. Мітюров, педагогічна спадщина, персоналістичний напрям, персоналія, історія педагогіки.

Постановка проблеми. Персоналістична орієнтація на особистість є притаманною для української історії педагогіки – історико-педагогічні праці характеризуються інтересом учених до педагогічних персоналій. Педагогічна персоналія репрезентує доробок того чи іншого педагога як індивідуального творця, але передусім, як представника педагогічної думки певної історичної епохи. Творча біографія педагога є предметом наукових досліджень багатьох істориків педагогіки. У працях сучасних вчених (Н. Гупан, І. Стражнікова, О. Сухомлинська) творча біографія педагога є ще й об'єктом наукової рефлексії [2]. Звернення до педагогічної спадщини українських педагогів, науковців, освітян дає можливість ґрунтовніше вивчити історичні закономірності, становлення і розвитку української педагогіки.

Історія педагогічної думки й освіти крізь призму життєписів персоналій є предметом наукових досліджень відомого вітчизняного історика педагогіки – Бориса Никифоровича Мітюрова (1910-2007), що, зважаючи на викладене вище, актуалізує персоналістичні праці вченого.

Загальний аналіз досліджень з проблеми. Аналіз стану вивчення педагогічної спадщини Б.Н. Мітюрова засвідчив, що його педагогічний спадок у вітчизняній історіографії був об'єктом аналізу окремих дослідників (Н. Гупан, Л. Петрук, І. Малафійк, Г. Лемех та ін.) [2; 4]. Автори головну увагу приділяли внеску вченого у вивчення братських шкіл в Україні, натомість його внесок у розвиток персоналістичного напрямку вітчизняної історії педагогіки до сьогодні не вивчався. Необхідність системно-аналітичного вивчення педагогічних поглядів Б.Н. Мітюрова у вітчизняному історико-педагогічному просторі обумовили мету **пропонованої статті:** роль Б.Н. Мітюрова у розвитку персоналістичного напрямку в історії педагогіки.

© Ю.М. Черediaк, 2016